

doi:10.5559/di.24.1.06

HÖSLEOVO POVEĆALO: MODELIRANJE EKOLOŠKE BUDUĆNOSTI LJUDSKOGA DRUŠTVA

Dalia MATIJEVIĆ
Zagreb

UDK: 502.1
Pregledni rad

Primljeno: 15. 5. 2014.

Vittorio Hösle suočio se 1990. godine s populacijom moskovskih studenata, suvremenika sloma SSSR-a, na temu osmišljavanja procesa postizanja ekološke održivosti, ne samo u neposrednom društveno-političkom kontekstu nego i u kontekstu globalnoga procesa mijenjanja dotadašnjih obrazaca razvoja. Hösleov predložak razumijevanja i prijedloga rješavanja ekološke krize transponira se u širi povijesni i društveni kontekst i kontinuitet, posebice onaj koji je kronološki uslijedio nakon moskovskih predavanja, uz procjenjivanje njegove kakvoće i relevantnosti s obzirom na realne okolnosti društvenog razvoja i primjene načela čuvanja okoliša. Komentira se i vrednuje Hösleov obrazac slijedom problemsko-tematskih odrednica: povijesno-društvena uvjetovanost ekološke krize; etički okvir i silnice društva ekološke krize; sustav uvjetovanosti ekonomije i ekologije u društvu pogođenom ekološkom krizom; političke okolnosti i posljedice ekološke krize. Cilj je pratiti i analizirati što se zbivalo "nakon Höslea" i koliko je to u suglasju s njegovim rezoniranjem. Zaključuje se da je Hösleov obrazac višestruko primjenjiv, vjerodostojan i aktualan.

Ključne riječi: ekološka kriza, ekološka paradigma, načelo odgovornosti, načelo "zagađivač plaća", održivi razvoj

Dalia Matijević, Ivane Brlić Mažuranić 4,
10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: dalia.matijevic@zg.htnet.hr

UVOD

111

Duboka ekološka kriza stvarnost je suvremenoga svijeta, neovisno o tome kako procjenjujemo njezinu relevantnost. Pozvani smo baviti se tim problemom i afirmirati pitanje opstanka

svijeta kakav poznajemo. Tumačenje ekološke krize kao sveopće krize morala, kao krize tržišnoga gospodarstva, kao krize sposobnosti čovjeka da autoritativno oblikuje svijet dostojan spašavanja, ozbiljan je pokušaj preispitivanja kakvoće i učinkovitosti dominantnih i alternativnih sustava vrijednosti kojima shvaćamo svijet.

Vittorio Hösle¹ suočio se 1990. godine sa zahtjevnom moskovskom publikom, koja je od utjecajnoga zapadnjačkog mislioca očekivala autentično tumačenje mogućnosti razvoja, kako u kontekstu raspada SSSR-a tako i u europskom i svjetskom kontekstu. U okolnostima energetske krize, sve većega zagađenja, trošenja sirovinskih rezervi, prijetnje siromaštva posebice u zemljama Trećega svijeta, nemoći upravljačkih autoriteta da osmisle budućnost svijeta na odgovoran i održiv način, kakvoća okoliša biva kontinuirano degradirana. Osobe, političke stranke i institucije polariziraju se u dvije osnovne skupine: jednu, koja smatra opravdanim uvođenje više ili manje radikalnih promjena dosadašnjega načina života u ime ublažavanja posljedica neodgovornoga postupanja s resursima i kapacitetima opstanka ljudskoga društva, te drugu, koja uvjerava javnost da je većina strahova neopravdana, utemeljena tek na krivim pretpostavkama, suženom horizontu praktičnoga znanja i krivom tumačenju rezultata procjene stanja okoliša i raspoloživosti prirodnih resursa, kao i nerazumijevanju mogućnosti iznalaženja tehnoloških i društvenih rješenja za nadvladavanje ekološke krize. Druga skupina poziva prvu na odgovornost za neopravdano podizanje panike u redovima "neukoga puka", koji navodno nije kadar kompetentno procjenjivati svoje životne okolnosti. No taj "neuki puk" u međuvremenu je zadobio pravni status "zainteresirane javnosti",² interesi mu bivaju prepoznati kao opravdani i autentični, podržani međunarodnom i nacionalnom legislativom, čime su se otvorile mogućnosti sustavnoga djelovanja građana u kontekstu zaštite prava na zdrav okoliš (Ofak, 2009). Danas, naime, prepoznajemo tri generacije ljudskih prava: 1. prava slobode podrazumijevaju građanska i politička prava; 2. prava jednakosti podrazumijevaju društvena, ekonomska i kulturna prava; dok 3. prava solidarnosti prepoznaju kolektivna prava na mir, razvoj, održivi razvoj, odgovarajući udio raspoloživih prirodnih resursa, kao i pravo na zdrav okoliš. Treća generacija ljudskih prava prepoznaje, dakle, pojmove prava i politike okoliša koji su sve do početka 70-ih godina prošlog stoljeća bili nepoznati (Kolednjak i Šantalab, 2013). No ljudska su prava po svojoj definiciji isprepletana, preklapaju se i međusobno dopunjuju. Tako kolektivno pravo na zdrav okoliš, koje biva afirmirano tek na kraju niza ljudskih prava, neposredno proizlazi iz temeljnih ljudskih prava i sloboda.³

Povijest razvoja ljudskih prava ima naime svoju genealošku logiku, u okviru koje je pravo na zdrav okoliš postupno zado- bivalo sve veće značenje, usporedo s rastom civilizacijskog iskustva narušavanja mogućnosti ostvarenja rečenoga ljud- skog prava.

Svjedočimo oblikovanju paradigme odgovornosti (Jonas, 1990). Svojevrsni misaoni začetnik ove paradigme i nesum- njivi HöSleov uzor jest njemački filozof Hans Jonas,⁴ koji je ne- posredno sudjelovao u oblikovanju pojma odgovornosti čo- vjeka za prirodu i okoliš, koji do tada uopće nije postojao u kontekstu procjenjivanja etičnosti ljudskoga djelovanja. Temeljni problem koji promišlja ova etika jest nedostatak vje- štine (samo)kontrole prekomjerne moći kojom čovjek raspo- laže u odnosu na prirodu. Kantov kategorički imperativ dje- latnoga morala, koji je do tada u cijelosti bio usmjeren na sferu misaonog i nije pretpostavljao problematiku uvjeta i o- kolnosti ljudskoga djelovanja, dobio je dakle u drugoj polovi- ci XX. st. nove dimenzije u prostoru i vremenu: "Djeluj tako da ne ugrožavaš mogućnost opstanka i budućnost čovjeka na Zemlji". Jonas pretpostavlja da je čovjek po svojem izvornom habitusu okrenut prema budućnosti, da je sposoban razum- jeti čvrstu povezanost današnjice i sutrašnjice (Jurić, 2010).

Pokušaji sagledavanja budućnosti svakako su impresiv- ni,⁵ no rezultati primjene toga znanja bolno porazni i razoča- ravajući (usporedi Pravdić, 2003). Iskovana je sintagma *održivi razvoj* – svojevrsan integrativni koncept usmjerenosti sve- ukupnoga gospodarskog i društvenog djelovanja u budućno- sti, koja je često kritizirana zbog neodređenosti i nedorečeno- sti, no danas je usuglašeno tumačenje po kojem njezin prak- tični sadržaj nije neki unaprijed zadani cilj nego dinamičan proces što ga određuju konkretne okolnosti i ciljevi odabrane zajednice koja se suočava s problemom kvalitetnoga strateš- kog promišljanja svoje budućnosti. Ozbiljniji prigovor dolazi međutim od nerazvijenih zemalja Trećega svijeta: samo razvi- jene zemlje sjeverne Zemljine polutke profitiraju od koncep- ta *održivog razvoja* i *održivosti*, dok razvoja, primjerice u Africi, nema unatoč dogovorenoj i preuzetoj obvezi razvijenih u pružanju podrške. Umjesto dogovorenih 0,7% BDP-a zemalja razvijenoga svijeta, izdvajanja za nerazvijene kreću se od 0,1% (SAD) do 0,3% u Japanu i nekim zapadnim i nordijskim europskim zemljama (Pravdić, 2003). Čini se važno razumjeti kako se sintagma *održivi razvoj* odnosi prije svega na gospo- darske, društvene i tehnološke tendencije, dok pitanjima za- štite okoliša u ovom kontekstu biva dodijeljeno tek drugoraz- redno značenje. Razvoj utemeljen na održivosti bez sumnje donosi profit, pa je kao takav unatoč nužnosti brojnih kom-

promisa, vrlo atraktivan u uvjetima prezasićenosti tržišta i usloženim zakonitostima konkurentnosti. Razvoj kao gospodarski rast ostao je dakle prevladavajuća paradigma, naglašavajući civilizacijsku i moralnu obvezu pružanja podrške nerazvijenima te zaoštravajući ozračje globalnoga nepovjerenja.⁶

Prošireni koncept odgovornosti konstruktivan je odgovor na kolektivnu euforiju nelagode pred nesigurnom budućnosti. On jasno prepoznaje odgovornost počinioca koji je dužan otpjeti svojevrsnu moralnu stigmatiziranost. Jonas naglašava odgovornost moći/autoriteta, a političar/državnik u ovom kontekstu postaje eminentna paradigma odgovornosti primjenom načela 1. totaliteta – odgovornost za sve segmente bitka i života objekta odgovornosti; 2. kontinuiteta – odgovornost nikada ne prestaje, nego se usložnjuje u funkciji vremena; i 3. brige za budućnost – odgovornost prelazi granice neposredne sadašnjosti (Jonas, 1990, str. 142-155).

Alarmantnost stanja zdravlja društva i/ili pojedinca mobilizira kapacitete za iznalaženje novih mogućnosti, otvaranje novih uvida i perspektiva, oblikovanje novoga sustava vrijednosti i rješenja. Dosadašnji trendovi potrošnje i upotrebe resursa pokazali su se kao neodrživi, pa inventivnost u traženju rješenja zahtijeva izlazak iz okvira neposredne interesne skupine. Problematika okoliša u takvim okolnostima dobiva prvorazredan prioritet.

POVIJESNO-DRUŠTVENA UVJETOVANOST EKOLOŠKE KRIZE

Ljudska racionalnost i razvoj subjektiviteta

Industrijsko društvo ima iskrivljen odnos na relaciji mudrosti i moći, subjekta i objekta. Čovjek je, s jedne strane, dio prirode, dok mu, s druge strane, sposobnost uvida i spoznaje omogućuje da transcendirira i "nadiđe" prirodu. Hösle prepoznaje pet razvojnih stadija čovjekova odnosa prema prirodnom okolišu, koji se odlikuju sve snažnijim izdvajanjem subjektiviteta (Hösle, 1996, str. 40-45): 1. *shvaćanje arhaičnih kultura*⁷ podrazumijeva kolektivno zajedništvo s prirodom, izražavajući se kroz mitove i obrede; 2. *shvaćanje prvih visokih kultura* uvjetovano je naseljavanjem i razvojem poljoprivrede, razlučivanjem društvenih staleža, oblikovanjem i razvojem obrtničkih tehnika, no znanost je još uvijek duboko uronjena u sferu mitološkog; 3. *antička znanost* primjenjuje deduktivnu metodu izvedbe teorema iz aksioma, no nedostaje sustavna teorija eksperimenta. Polazište antičke znanosti je u filozofiji, a biće i prirodne pojave promatraju se u njihovoj uzajamnosti, no bez zahvaćanja unutar njih; 4. *srednjovjekovna znanost* umanjuje značenje prirode u odnosu na beskonačnoga transcendentnog Stvoritelja, a čovjek – Božji sin – zauzima središnje mje-

sto; 5. *moderna znanost* uspostavlja sustav konstantnih prirodnih zakona, matematičkih entiteta i empirijskih dokaza koje vrednuje i usustavljuje čovjek – znanstvenik visoke razine subjektiviteta i jasne suprotstavljenosti objektivnom svijetu prirode, a priroda biva lišena pojma unutarnje cjelovitosti i intrinzične vrijednosti. Takav se visoko razvijeni subjektivitet, međutim, rastače – atomizira, biva degradiran, korumpiran, osamljen i obezvrijeđen.

Međuovisnost putanje uspona i pada velikih civilizacija i putanje propadanja okoliša i iscrpljivanja prirodnih resursa spoznaja je koja datira tek s kraja XIX. stoljeća. Pleistocenski lovci skupljači, koji su se koristili masovnim požarima i istrebljivanjem velikih sisavaca kao metodama upravljanja svojim okolišem, tek su početak niza društvenih ustroja koji su podvrgavali okoliš svojim potrebama i crpili zalihe prirodnih resursa. Suvremena ideologija ljudskoga društva postupa logikom tzv. *Baconova programa*, koji afirmira samodostatnost čovjeka i gospodarenje prirodom (Markus, 2006). Napredak se sve više izjednačuje s tehničkom ekspanzijom, a blagostanje s masovnim konzumizmom. Čovjek se postupno transformira u neurotičnoga atomiziranog potrošača – službenika koji kroz prizmu svojega (tehnički nadmoćnog) antropocentrizma visoko vrednuje mobilnost te slobodan pristup robama i uslugama.

Ekperimentalni uvjeti i mentalitet vladavine tehnologije

Novo stanje stvari pretpostavlja kvantitetu kvaliteti, kvantitetom nadomješta kvalitetu. Ideja kvalitete prelazi u sferu mitskog, biva označena i protumačena odgovarajućim logom – simbolom, koji, međutim, pretpostavlja točno određenu kvantitativnu (tržišnu) vrijednost. Baratanje kvalitativnim kategorijama koje ne podliježu kvantifikaciji biva sustavno izloženo prijetnji irelevantnosti zbog nemogućnosti usporedbe. Eksperiment oponaša prirodu, no apstrahirajući sve elemente koji "ometaju" put k istini. Tek izoliranje odabranih parametara omogućuje tehnološku iskoristivost i praktičnu primjenjivost. Razaranje strukture prirodnoga procesa u njegovoj cjelovitosti nameće se sve više kao metoda spoznaje. Izvještaj Rimskom klubu "Granice rasta" 1972. navodi: "Naš konstruirani model je poput svakoga drugog modela, nesavršen, pojednostavljen i nepotpun" (Meadows, Meadows, Randers i Behrens, 1974).

Nepredvidivost prirode biva u eksperimentalnim uvjetima naizgled ukroćena, no vezivanjem uz logiku znanosti i tehnologije čovjek, osim toga što ispunjava svoju potrebu za znanjem i razumijevanjem, proizvodi nove potrebe – *meta-*

potrebe koje ispunjava posredovanjem primijenjene znanosti i tehnologije. Beskonačno potenciranje ljudskih potreba bez imanentne mjere dovodi do postupnog *oslobađanja* čovjeka od njegovih izvornih funkcija: prvo motoričke, potom senzorne i konačno misaone. Čovjek biva odmijenjen strojem, odriče se stvaralaštva, gubi svoj djelatni kreativni odnos prema svijetu. Oblikuje se neki novi čovjek, subjekt zadovoljenih potreba i sve uže sfere interesa. Da bi otupio neugodnu oštricu nedostatka osobnosti i društvenosti, pogodno se umrežava s velikim brojem drugih *subjekata*, istodobno odričući se svake odgovornosti koja pretpostavlja dodir sa stvarnosti. Dakle, *subjekt* biva odvojen od stvarnosti, sve više udaljen od vlastitih izvorišta ingenioznosti. O kakvoj to onda tehnološkoj inovativnosti novog doba možemo govoriti ako ona, između ostalog, pretpostavlja samu negaciju kreativne slobode inovatora?

Perspektiva društveno-ekološkog razvoja

Nasuprot vertikalnoj dimenziji napretka, u antici – kada se težilo stanovitom moralnom usavršavanju – suvremeni svijet razumije napredak u horizontalnoj perspektivi i argumentira ga kvantificiranjem. Rast brutto društvenog proizvoda jedan je od temeljnih kriterija procjene razvoja i napretka neke nacije, unatoč ograničenoj opravdanosti primjene te metodologije u procjeni realnoga stanja gospodarske vitalnosti. Takav razvoj nije, dakle, objektivno sagledan u svojoj cjelovitosti, nego je samo o njemu prikupljena jedna skupina usustavljenih podataka. Prepoznavanje potrebe drugačijega mjerenja i procjene dobrobiti za čovjeka i društvo tekovina je tek kasnoga XX. st. i spoznaje ugroženosti opstanka čovječanstva. Polazna pretpostavka jest da ako želimo osigurati budućnost čovječanstva i Zemlje, trebamo odustati od napretka kako ga uobičajeno shvaćamo. Ili, možemo naučiti živjeti bez izvjesne budućnosti (Jurić, 2010, str. 175). Jonas u ovom kontekstu uvodi problem nepostojanja dostatnoga znanja o mogućim posljedicama djelovanja. On kauzalno znanje sadašnjosti ekstrapolira u budućnost uvođenjem tzv. *heuristike straha*, heuristike koja se temelji na izbjegavanju *maluma* (a koji je beskonačno lakše odrediti od *bonuma*). Pritom dakako ne implicira zaustavljanje razvoja, nego afirmira "etiku očuvanja", zapravo "etiku održivog razvoja", iz koje izrastaju politika i ekonomija održivog razvoja. Ne radi se, dakle, o napretku koji je oblikovan strahom nego konstruktivnom zabrinutošću koja pokreće na djelovanje i preuzimanje odgovornosti za posljedice toga djelovanja. Na toj *budućnosnoj etici* (Jonasov izraz) temelji se svaka suvremena, pa i Hösleova, filozofija ekološke krize.

ETIČKE ODREDNICE I SILNICE DRUŠTVA EKOLOŠKE KRIZE

Odnos čovjek – priroda

Priroda jest objekt naših dužnosti, objekt naše moralne odgovornosti, i ne može se razarati bez nužnosti očuvanja nekih viših vrijednosti. Hösle ujedno naglašava kako to naravno podrazumijeva postojanje temeljito argumentiranoga i elaboriranoga sustava vrijednosti, hijerarhije vrijednosti, etike vrijednosti (Hösle, 1996, str. 65). Čovjek i priroda duboko se prožimaju, jednako kao što se i duboko suprotstavljaju. Rješenje njihove konfliktualnosti skriva se u razumijevanju svih razina toga znanja. Najdublja kriza izazivat će najoštriju konfliktualnost, koja će se izražavati kroz sve veću entropijsku poremećenost mehanizama koji uspostavljaju ravnotežu. Tako je praćenje klimatskih promjena na Zemlji nepresušan izvor novih razina uvida. Iz antropocentričke perspektive života, koji traje jedva stotinjak godina, teško je razumjeti pojave u prirodi koje se odvijaju sa znatnim vremenskim odmakom u odnosu na okolnosti koje su tu pojavu uzrokovale. Baird i Cann (2005) razotkrivaju unutarnju logiku kemijskih i geoloških procesa velikih ekoloških sustava, koja se neumoljivo suprotstavlja društveno uvjetovanim predrasudama. Činjenica da su posljedice uništavanja okoliša spore nema razumno opravdanje u odgađanju, kakvom svjedočimo na globalnoj razini, unatoč nizu skupih pokušaja usuglašavanja mišljenja i djelovanja na međunarodnoj razini.⁸ Veće znanje navodit će na veći oprez i detaljnije promišljanje, veće iskustvo implicirat će složeniju odgovornost u upletanju u prirodu. Primjerice, u premještanju toka velike rijeke sigurno je lakše proračunati gospodarsku korist nego ekološku štetu. Takva će se kalkulacija zapravo usložnjavati u funkciji vremena. Svaka daljnja (preuranjena) odluka o intervenciji u okoliš temeljit će se, dakle, na namjernom previdu i odgađanju nelagode suočavanja s onim što se predvidjeti ne zna, a još manje proračunati s prihvatljivom razinom sigurnosti i vjerodostojnosti.

Priroda kao pravni subjekt

Zlostavljati dijete nedopustivo je i zakonom strogo kažnjivo, iako njegov subjektivitet tek treba početi postojati. Bez namjere izjednačavanja dvaju subjektiviteta postavljenih u korelaciju ove analogije, diskutabilni subjektivitet prirode potvrđuje se, međutim, u posljedicama nekadašnjega zlostavljanja u "djetinjstvu" našeg poznavanja i anticipiranja prirodnih zakonitosti. Zato posljedice štete na prirodi i okolišu podsjećaju na osvetu odraslog, sada razumnog, čovjeka kojemu je u djetinjstvu zlostavljanjem nanesena ozbiljna šteta. Institucija stara-

teljstva nad bićima (i pojavama) koja nisu mogla ostvariti status pravovaljanih ugovornih partnera (životinje, biljke, vrste, staništa, ekosustavi i sl.) bila je, međutim, uspostavljena već na samim počecima pisane ljudske povijesti.

Suvremeni ideal autonomije čovjeka svjesno zanemaruje činjenicu da je čovjek često bespomoćan i duboko ovisan o naklonosti okoline, ako ne često, a ono barem na početku i na kraju života. Razvijanje zdravoga društvenog pijeteta prema prošlosti i budućnosti osnova je za pravilno vrednovanje sadašnjosti, što i jest jedno od temeljnih polazišta etike čuvanja okoliša. Iz toga načela izvodi se i obveza brige za buduće generacije ljudi. Iako se o njihovim pravima (sada) može govoriti samo u prenesenom smislu, ona su ipak pretpostavka ljudskoga dostojanstva i zrele primjene etike odgovornosti. Priroda nije pravni subjekt po sebi, no svoj svojevrsni pravni subjektivitet ostvaruje bivajući dio proširenoga subjekta (staratelja o prirodi, korisnika životnih resursa, građanina grada i svijeta) koji raspolaže učinkovitom pravnom platformom za očuvanje zadovoljavajućih uvjeta života i mogućnosti preživljenja za sebe i za svoju društvenu zajednicu u sadašnjosti i u perspektivi budućih generacija.

Nove okolnosti shvaćanja i tumačenja "vrline"

Etika okoliša u XXI. stoljeću nužno je okarakterizirana odbacivanjem mnogih potreba i navika koje si je čovjek do sada mogao priuštiti. To može podrazumijevati izrazito neugodne aspekte osobnoga i društvenoga preodgoja. Prepoznati apsurdnost svojih umnoženih potreba, pleonaksiju⁹ izjednačiti s niskošću i vulgarnošću, iznova naučiti voljeti ograničenja kao izraz osobne slobode, usvojiti ideale odmjerenosti – sve to može biti početak oblikovanja i afirmacije neke nove vjerodostojne razvojne strategije i politike upravljanja okolišem i prirodnim resursima.

Naslijeđena baština od četiri klasične kardinalne vrline: 1. mudrost, 2. umjerenost, 3. pravednost i 4. hrabrost traži u novim uvjetima novo nijansiranje. Mudrost se shvaća npr. kao sposobnost moderiranja procesa dogovaranja i postizanja konsenzusa, umjerenost kao racionalna kvantitativna procjena i projekcija posljedica vlastita djelovanja, pravednost kao izoštreni osjećaj za negiranje svakog egocentrizma koji obezvrjeđuje potrebe drugoga, a hrabrost kao građanska spremnost na neposluh i odmak od dominantnoga sustava vrijednosti u svrhu očuvanja budućnosti. Thoreau je već 1849. godine prepoznao da je "Najbolja ona vlada koja najmanje vlada", afirmirajući tako nužnost svrsishodnog upravljanja, neopterećenoga svakom političkom zlouporabom koja uosta-

lom samo troši dragocjeno vrijeme dodijeljeno izbornim mandatom (Thoreau, 2011). Danas više ne može vrijediti postavka da je zdrav ljudski razum pojedinca dostatan za odluku o tome što je moralno i kako je najbolje postupiti, posebice kada je riječ o posljedicama za okoliš. Posljedice ljudskoga djelovanja proširile su se u vremenu i prostoru, pa njihovo predviđanje nadilazi sposobnosti razuma i negira opravdanost antropocentričnosti.

Odgovornost čuvanja okoliša

Postupno se oblikuju nova etika i senzibilitet održavanja, zaštite i čuvanja kao svojevrsan antipod prethodnoj etici napretka i usavršavanja. Jonas to primjereno naziva etika opsadnog stanja pred ugroženom budućnosti, etika koja se razvija u predvorju univerzalne katastrofe (Jonas, 1990, str. 198).

Institucije demokratskoga društva sve više gube osjećaj za potrebe pojedinca, a logika njihova poslovanja ne odgovara logici zbroja potreba pojedinaca, koji se zauzvrat osjećaju sve manje moralno odgovorni za ono što je počinjeno u ime institucije, iz čega proizlazi kolektivni/društveni nemoral. Hösle upozorava kako se za mnoge ekološke katastrofe koje je prouzročio čovjek nameće dojam u javnosti da je riječ o neizbježnim prirodnim katastrofama za koje nitko ne može snositi odgovornost (Hösle, 1996, str. 82). Svjedočimo, dakle, pojavi negiranja osobne i društvene odgovornosti, koja je potpuno iracionalna. Da po istom načelu odgajamo svoje dijete, vjerojatno bi nam socijalna služba naše dobro uređene socijalne države vrlo brzo pokucala na vrata. Svatko čiji je životni stil obilježen pretjerano visokom potrošnjom energije trebao bi moći osjetiti duboku osobnu odgovornost za pogibiju velikoga broja ljudi u katastrofalnim poplavama u siromašnim krajevima naplavnih nizina velikih rijeka. No čovjek je sazdan drugačije, sazdan tako da mu poticaj za konstruktivno mijenjanje svjetonazora i životnih navika najčešće ne dolazi iz suosjećanja nego iz (prijeke) nužde. Samotan je i glas Chomskog¹⁰ koji progovara na simpoziju ekonomista u Bostonu u veljači 2014.¹¹ uvjeren kako je američki model gospodarskog razvoja što ga politička elita sustavno provodi već nekoliko generacija zaredom apsolutno disfunkcionalan zato što se raspoloživi resursi ne rabe primjereno, a gospodarstvo nije osmišljeno tako da zadovoljava ljudske potrebe. Ova antiteza društvene održivosti, odgovornosti i racionalnosti primjenjuje se, međutim, u samom središtu razvijenoga svijeta, od kojeg se "logično i opravdano" očekuje najviša civilizacijska razina djelatnoga suosjećanja i konstruktivne solidarnosti.

UVJETOVANOST EKONOMIJE I EKOLOGIJE U DRUŠTVU POGOĐENOM EKOLOŠKOM KRIZOM

Predrasude o povezanosti razvoja gospodarstva i onečišćenja okoliša

Tržišna ekonomija promatra robu prema njezinoj razmjenskoj, a ne realnoj, upotrebnoj ili kvalitativnoj vrijednosti. To pak otvara prostor za manipulaciju cijenama te odnosom ponude i potražnje, koja svoje izvorište ima u sasvim jednostavnoj matematici. Zakonitost tržišta uvredljivo je banalna, posebice u svijetlu isticanja ideje o poboljšanju kvalitete života.¹²

Zanemarivanju problematike nužnosti čuvanja okoliša pridonosi, dakle, izvorno pogrešna koncepcija tržišta, koja je izrazito neekonomična, ona koja reducira gospodarsko bogatstvo i sustavno zanemaruje (rasipa) prirodne resurse. Izvorište takve društvene i gospodarske nedjelotvornosti leži u ljudskom egoizmu i samodopadnosti, a ne u činjenici gospodarskog rasta. Tu država može preuzeti ulogu blagotvornoga korektiva koji se mora uplesti ondje gdje prirodna dinamika gospodarskog rasta prijeti nepoželjnim društvenim posljedicama. No država, koja nije stigla razviti prostor i mentalitet za novu *budućnosnu* etiku odgovornosti o kojoj govori Jonas, nema legitimitet kojim može potiskivati i kontrolirati egoistične gospodarske i društvene instinkte. Nekad *idealna*, danas ekološka i socijalna, država je dužna postavljati okvirne uvjete i usmjerenja funkcioniranja gospodarstva na društveno prihvatljiv način koji pridonosi općem dobru. Primjedba na utopijski karakter socijalne i ekološke države samo je ciničan komentar nezainteresirane površnosti, a nedostatnost odgovarajućih praktičnih primjera govori zapravo o izrazitoj ljudskoj i društvenoj sklonosti iracionalnosti.

Danas u uvjetima visoke ekološke pripravnosti dostupno je mnogo primjera visoko isplativih gospodarskih investicija utemeljenih na načelima ekološke ekonomičnosti i održivosti. Poljoprivreda visoko vrednuje plodnost tla, očuvanje bioraznolikosti i uštedu na agrokemikalijama; gospodarski uspješan i održiv vodoopskrbni sustav ulagat će u očuvanje prirodnih vodnih retencija – močvarnih staništa u njihovoj cjelovitoj biološkoj i ekološkoj funkcionalnosti; suvremeni sustav prostornoga planiranja primjenjuje najviše ekološke standarde u svrhu povećanja tržišne vrijednosti; pažljiv uzgoj i njega šumskoga bogatstva odraz je zdrave ekonomičnosti, posebice u kontekstu trgovanja stakleničkim plinovima; zaštićena područja prirode postaju elementi jačanja konkurentnosti i regionalnoga prosperiteta, energetske sektor (posebice visoko profitna automobilska industrija) pokazuje svoju gospodarsku vitalnost investiranjem u istraživanje alternativnih izvora

energije i goriva. Suvremeno gospodarstvo danas je uvelike i nužno ekološki senzibilizirano zato što je prisiljeno razvijati se unutar odgovarajućega pravnog okvira, koji sankcionira neodgovorno ekološko ponašanje, s jedne strane, te subvencionira ulaganje u očuvanje okoliša i dugoročnu održivost.¹³

Neisplativost uništavanja okoliša – Načela "zagađivač plaća" i "proširena odgovornost proizvođača"

Okvirni uvjeti za očuvanje okoliša postavljeni su tako da se uništavanje okoliša sve manje financijski isplati. Troškovi koje je do sada zagađivač običavao prenositi na druge (eksternalizacija troškova na državu, potrošače, sljedeće generacije i sl.) naplaćuju se neposrednom uzročniku štete na okolišu. To ne mora nužno značiti dodatni novac u državnom proračunu, nego snošenje troškova mjera prevencije i kontrole zagađenja okoliša. Pritom cijene roba i usluga zagađivača rastu jer odražavaju trošak kontrole i sanacije štete na okolišu koja nastaje obavljanjem odgovarajuće aktivnosti proizvodnje, čuvanja i plasmana proizvoda ili pak pružanja usluge. Zagađivač, istina, trenutačno biva izložen nelagodi pada tržišne konkurentnosti, u čemu mu može pomoći država štiteći njegove (novoprobudene ekološke) interese dosljednim suzbijanjem neloyalne konkurencije tržišnih subjekata koji pokušavaju izbjeći obvezu odgovornosti prema okolišu.

Poticanje gospodarskog egoizma na koji se uostalom uvijek može računati (Hösle, 1996, str. 98) pokazao se kao najučinkovitiji način čuvanja okoliša. Nalaženje najboljih načina minimaliziranja troškova uz povećanje profita u uvjetima kada ekološki štetno postupanje nije financijski isplativo dobra je metoda rješavanja ekoloških problema koju razvijaju visoko motivirani stručni kadrovi. Ekološki porezi dovode do situacije obazrivijega gospodarenja prirodnim resursima, pri čemu se investitori odriču pojedinih komponenti zarade jer si daljnje uništavanje okoliša ne mogu priuštiti. Ovo načelo realokacije troškova nije osmislio 1972. godine OECD¹⁴ kako bi se dopustilo zagađivanje onima koji to mogu platiti, nego je usmjereno na smanjivanje razine zagađenja i prijenos troškova na onoga komu i pripadaju. Danas je ugrađeno u sve temeljne međunarodne i nacionalne pravne dokumente koji tangiraju razvoj i okoliš. Tijekom razdoblja provedbe jasno je uočeno da primjena ovoga načela nema negativan učinak na ekonomski rast, posebice u državama sa strogim standardima očuvanja okoliša i visoko profitabilnom industrijskom proizvodnjom (Beder, 2006, str. 32-46). Međutim, primjena ovoga načela u praksi ipak ne postiže očekivane rezultate očuvanja dobre kakvoće okoliša i održivog raspolaganja prirodnim resursima. Proces degradacije biološke/genetske/krajobrazne

raznolikosti, jenjavanje cjelovite funkcionalnosti ekoloških servisa, gubitak produktivnosti i količine tala, iščezavanje pojedinih vrsta i staništa, daljnja emisija stakleničkih plinova i sl. još su uvijek prisutni, pa i u državama koje već desetljećima kontinuirano primjenjuju zakonom reguliranu provedbu ovoga načela.

Problem utvrđivanja odgovornosti za štetu na okolišu ne podrazumijeva uvijek jednostavno i jednoznačno rješenje. Tumačenje odgovornosti oslanja se stoga na utvrđivanje učinka i dosega zagađenja ili oštećenja te na utvrđivanje primarnog uzročnika štete na okolišu, više nego na povrijeđenost i oštećenost neposredno zainteresiranih stranaka. Prema načelu proširene odgovornosti proizvođača (Extended Producer Responsibility – EPR), koje se u zemljama OECD-a primjenjuje od 1990. godine, proizvođač i/ili uvoznik preuzimaju odgovornost minimaliziranja mogućnosti štete na okolišu koju mogu prouzročiti njihovi proizvodi i usluge na tržištu. Oni se, dakle, terete za ekonomsku, fizičku i informativnu odgovornost.¹⁵ Ova neposredna odgovornost za okoliš proizlazi iz Jonasove i Hösleove etike odgovornosti, koja je svoju praktičnu realizaciju našla u Direktivi Europske komisije 2004/35 (<http://ec.europa.eu/environment/legal/liability/>) o odgovornosti za prevenciju i ublažavanje štete na okolišu primjenom načela "zagađivač plaća", čime je potvrđena Hösleova pretpostavka zaštite okoliša koja je učinkovita onda kada je skupa (neisplativa, financijski neodrživa).

Ekološki porezi – porezna reforma u socijalno-ekološkoj državi

Prijelaz s policijsko-pravnih mjera na tržišne mjere porezne reforme podsjeća na promjenu paradigme u medicini: prijelaz s terapije na prevenciju. Iluzorno se nadati rješenjima problema okoliša i tražiti ih u okviru stare gospodarske paradigme koja se oslanjala na sanaciju štete na okolišu. Prijelaz na okolišnu paradigmu prevencije unaprijed omogućuje uštedu financijskih sredstava i dugoročno donosi dobre rezultate, baš kao i prevencija u medicini. Ekološki porezi u suvremenim zemljama koje pretpostavljaju okoliš kao javno dobro imaju ulogu internalizacije vanjskih troškova (jasno prepoznavanje i terećenje odgovornoga počinitelja štete na okolišu), odgojnu društvenu ulogu te ulogu prikupljanja i raspolaganja novčanim sredstvima za održivi razvoj, zaštitu ekosustava i očuvanje bioraznolikosti (Šinković, 2013). Ekološko oporezivanje ne odlaže međutim hitnost i nužnost poduzimanja neposrednih mjera sanacije štete na okolišu. Novi porezi kompenziraju se odgovarajućim poreznim olakšicama, koje su oblikovane tako da potiču gospodarsku proizvodnju i zapošljavanje. To je u suglasju s Hösleovom postavkom prijelaznog

razdoblja između dvije društvene paradigme, pri čemu dolazi do promjene motiva trošenja prirodnih resursa u motiv zaštite i čuvanja prirode i okoliša. Dobra stara znanja i iskustva pretaču se u nove zakonitosti društvenoga funkcioniranja i vrednovanja. Nova paradigma ne odmjenjuje prethodnu oštrim rezom nego postupno izrasta iz nje logikom sukcesije razumijevanja razvojnih okolnosti i aktualizacije nužnosti brige o okolišu.

Zaustavljanje državnih subvencija za nerentabilne gospodarske grane, koje bi postale još nerentabilnije kada bi im se uračunali troškovi štete na okolišu, nedvosmisleno predstavlja aktivnost čuvanja okoliša koja rasterećuje državni proračun i porezne obveznike. Ipak često svjedočimo paradoksalnoj situaciji kako vodeći gospodarstvenici zagovaraju ideale tržišnoga gospodarstva, a da pritom računaju na državne subvencije svoje ekološke i socijalne države u svrhu očuvanja svojega vodećeg gospodarskog statusa. Čak i imperativ poticanja zapošljavanja ima svoje opravdanje samo do određene granice. Očuvati pravo na život pojedinca i zajednice zapravo nadilazi temeljno ljudsko pravo na rad i odgovarajući životni standard.

Nova dimenzija poduzetništva

Nova paradigma, smatra Hösle, pretpostavlja da su očuvanje okoliša i razvoj gospodarstva kompatibilni. Ekologija i ekonomija povezane su poput duboko spojenih posuda i crpe mudrost za svoja rješenja iz istih temeljnih pretpostavki. Podizanje učinkovitosti, dosljedna primjena mjera štednje, recikliranje i oporaba resursa i sl. suprotstavljaju su nemaru i rasipnosti – i u ekonomskom i u ekološkom kontekstu.

Svaka moralno prihvatljiva poduzetnička odluka danas nužno važe čimbenike ekonomske opravdanosti, društvene odgovornosti, demokratičnosti i ekološke održivosti. Ekonomičnost jasno dobiva dimenziju moralnosti, koja joj je uostalom oduvijek i pripadala. Sve dok su zahtjevi navedenih relevantnih poduzetničkih čimbenika međusobno kompatibilni, legitimno je ostvarivati profit. Poduzetnik koji funkcionira unutar tako postavljenoga sustava znatno se razlikuje od sadašnjega tipičnog menadžera. Svoje djelovanje on postavlja u širi vremenski kontekst, ima šire obrazovanje od sadašnjeg usko specijaliziranog, stalno se obrazuje i osposobljuje. Otvoren je, fleksibilan, hrabar i inovativan, ima sposobnost komunikacije i suradnje s najrazličitijim podsustavima društva, razmišlja ne samo kvantitativno nego i kvalitativno, ozbiljan je i odgovoran u sagledavanju svojih dužnosti i u planiranju poslovne budućnosti svoje tvrtke. Pridonosi dobru čovječanstva, osjetljiv je na probleme marginaliziranih društvenih

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 1,
STR. 111-131

MATIJEVIĆ, D.:
HÖSLEOVO...

skupina, u društvenom angažmanu nalazi osobnu sreću i ispunjenje. Dosadašnji "ispražnjeni subjekt koji se već bio ukočio do objekta" (Hösle, 1996, str. 110) preoblikuje se u okviru nove paradigme u osobnost koja se ne umara i ne deblja, ne pada u egzistencijalne depresije beznađa, sve stoga što mu je život ispunjen svrsishodnošću i smislom zato što je ukorijenjen u realnim i razumnim potrebama i okolnostima.

POLITIČKE OKOLNOSTI, UVJETOVANOSTI I POSLJEDICE EKOLOŠKE KRIZE

K novoj društvenoj paradigmi

Zapadnjački životni standard, kojemu teži stanovništvo svijeta, duboko je nemoralan, posebice u svijetlu raspolaganja dobro odmjerenim i argumentiranim uvidom u "pravo" stanje stvari,¹⁶ iz kojega jasno proizlazi tamno obojena projekcija budućnosti. Neizvjesnost trenutka pojave katastrofe nije opravdanje za cinizam odgađanja da ekološko pitanje prođe u prvi politički plan. Konsenzus, konstruktivni dijalog i društvena partnerstva nameću se kao izraziti prioriteti nove društvene paradigme. Hösle je upozoravao na to kako se "ovaj put" ne radi o svečanom ritualu veličanja nekoga odabranog društvenog interesa nego o svrhovitom komuniciranju zajedničke sadašnjosti u kontekstu usuglašenog razumijevanja iskustva prošlosti, s jedne strane, te, s druge strane, moralnog i odgovornog planiranja zajedničke budućnosti. Nedvojbeni pokazatelji prisutnosti nove društvene paradigme jesu, primjerice, visoka razina osjetljivosti društva i pojedinaca na ekološki i/ili gospodarski kriminal; inzistiranje na praktičnoj društvenoj solidarnosti; svojevrsan prezir i otvoreno negodovanje na društveni cinizam; sve veća sklonost distanciranju od potrošačkoga mentaliteta; izrazita praktična primjena načela osobne i društvene odgovornosti i sl.

Političke posljedice ekološke krize – Razvoj od socijalne države prema ekološkoj državi

Jačanje državno-pravnih institucija za zaštitu okoliša¹⁷ nužno je u svrhu izbjegavanja ne samo ekoloških i gospodarstvenih nego prije svega socijalnih katastrofa većih razmjera. Država i zajednica država koje ne čuvaju život gube svoj legitimitet i podrivaju uvjete vlastita opstanka. Njihove metode upravljanja bivaju ocijenjene kao neetične. Hösle je stoga dalekovidno predložio popis nužnih preobrazbi socijalne države u ekološku: 1. korigiranje mentaliteta utilitarnosti, 2. korigiranje pojma vlasništva iz neograničenog i bezuvjetnog u vlasništvo koje podrazumijeva održivu uporabu, posebice kada je riječ o vlasništvu nad životno važnim obnovljivim resursima,

pri čemu vlasnik može samo ograničeno raspolagati plodovima svojega vlasništva (kamatama), ali bez prava zadiranja u sam prirodni kapital (glavnicu), 3. korigiranje građanskoga i krivičnopravnoga pojma odgovornosti jasnim isticanjem: tko ima više moći, ima više dužnosti i veću odgovornost. Afirmacija načela Aarhuške konvencije (<http://ec.europa.eu/environment/aarhus/>; <http://www.mzoip.hr/default.aspx?id=7667> i http://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2007_01_1_2.html), definiranje kriminala nad okolišem i razvijanje odgovarajućega krivičnoga prava,¹⁸ uvođenje odgovarajućih tržišnih i gospodarskih instrumenata za prekograničnu kontrolu zagađenja i vrednovanje okoliša, usklađenost pravednosti i proporcionalnosti krivnje, konsenzus o hijerarhiji dobara u okviru koje okoliš zauzima primjerenu važnost snažni su pokazatelji razvijene socijalne i ekološke države, kojima, međutim, danas svjedočimo tek sporadično. Iako niz međunarodnih pravnih instrumenata danas dosljedno afirmira političku volju međunarodno relevantne primjene načela obveze prekograničnoga čuvanja i održive upotrebe okoliša i prirodnih resursa, to ne podrazumijeva odlučnost da se ta načela cjelovito i trajno provode.

Ako demokracija pretpostavlja da sve odluke koje tangiraju neke ljude trebaju biti donesene od strane tih istih ljudi, onda je većina demokratskih društava već izgubila svoj legitimitet. Hösle je upozoravao na to da je taj klasični argument za demokraciju koji predstavlja temeljni mehanizam sprječavanja potiskivanja interesa pojedinaca i skupina nadržao demokraciju u vremenu i prostoru. Budući da se svakodnevno donose odluke posljedice kojih prelaze granice naših država i našega vremena, potrebno ih je legitimirati kao takve. Hösle je predlagao državno-pravne pandane građansko-pravnoj figuri skrbnika. Kako bi to moglo izgledati? Primjerice, svojevrsno "vijeće staraca" koje zastupa interese budućih generacija ne bi u tom slučaju sputavalo slobodu nego usavršavalo demokraciju. Reafirmacija programa društvenog odgoja otvara prostor za oblikovanje mentaliteta, pa u skladu s tim i institucija društvene odgovornosti. Političke elite, predstavnici i zastupnici kojih osobno i javno žive dugoročnu socijalnu i ekološku održivost, postupno mogu iznova graditi svoj legitimitet za autentično odlučivanje o pitanjima koja se tiču budućnosti svijetu.

Ustroj ekološke države

Ministarstvo okoliša postaje ključno ministarstvo u vladi ekološke države, posebice u odnosu na ministarstva unutarnjih poslova i gospodarstva.¹⁹ Budući da između ostalog zastupa interese budućih generacija, Hösle smatra da bi ministar o-

koliša u takvoj vladi trebao imati pravo veta (Hösle 1996, str. 120). Danas to pravo uživa ministar financija, iza čega se krije logika da interesi građana koji danas žive, biraju ministre i troše resurse imaju prednost pred interesima onih koji tek dolaze. O tome uostalom svjedoči i zaduženost država, u koju se često upada na temelju "velikodušnosti", ali na štetu drugih. Uništavanje prirodnih resursa još je neodgovornije od zaduživanja države, jer je riječ o neposrednom rasipanju kapitala. Prilikom prelaska iz socijalne države u ekološku važno je obratiti pozornost na znatno povećanje sredstava kojima država raspolaže u provedbi djelatnosti zaštite i očuvanja okoliša. Trošenje tih sredstava postaje pitanje od prvorazrednoga javnog i društvenog interesa, pa treba biti dobro argumentirano i dugoročno opravdano.

Šire obrazovanje i osposobljavanje javnosti za održivost sljedeći je od prioriteta ekološke države. Potreba mijenjanja mentaliteta i svjetonazora svakako podrazumijeva nužnost odgovarajućih promjena u sustavu odgoja i obrazovanja. Afirmacija izvaninstitucionalnog obrazovanja od posebne je važnosti u ovom kontekstu. U kontekstu potrebe šireg obrazovanja parlamentaraca, Hösle je predlagao osnivanje zasebne parlamentarne radne skupine koja bi zastupala interese budućih generacija. Takvi svojevrсни skrbnici sljedećih generacija trebali bi posjedovati odgovarajuću stručnost i usmjerenost na problematiku opstanka. Možda za početak ne bi trebali imati pravo glasa (jer skrbnika ne bira štíćenik nego on biva dodijeljen na temelju sposobnosti vršenja odabrane dužnosti i kao takav predstavlja jedan sasvim nedemokratski element artikulacije građanskih interesa), ali svakako mu opravdano pripada pravo govora i javnog istupanja. Hösle smatra da bi moralni autoritet takve javne radne skupine mogao imati izrazito blagotvoran učinak na zakonodavstvo, npr. poput nekadašnjega državnog ureda Rimskog Carstva koji je imao zadaću da kritički kontrolira i suzbija rasipnost pripadnika političkih elita, koje je uostalom prvotna uloga bila – biti uzor rimskim građanima. Rimska država imala je, naime, posebno njegovan osjećaj za moralne opasnosti koje proizlaze iz rasipnosti.²⁰

Od političara u ekološkoj državi očekuje se stroga samokontrola, a od naroda se očekuje da ne bira političare koji takvu sposobnost nemaju. Kvaliteta svake, pa i demokratske, odluke ne mjeri se brojem glasova nego kakvoćom argumentata i posljedica. Svrha i opravdanje primjene metodologije demokracije nije u savršenosti i nepogrešivosti nego u uspješnom izbjegavanju grubih zabluda i pogrešaka. Dakle, ni demokracija nije samoj sebi svrha. Ako nije sposobna rješavati

ZAKLJUČAK

stvarne probleme (čitaj, ako ne raspolaže stručnom autentičnošću i društvenom odgovornošću), gubi legitimitet i opravdanost, baš kao i svaka druga forma koja se ovila oko natrulo loga sadržaja borbe za udio u vlasti.

Zadatak izgradnje društva koje ima sposobnost opstanka uvelike nadmašuje naša znanja i iskustva, no to ne vrijedi za naše kapacitete i sposobnosti. Obrazac koji je Höhle predstavio svojim studentima 1990. godine u Moskvi pokazao se višestruko primjenjivim, opravdanim i aktualnim. Svjedočimo uzbuđljivom afirmiranju paradigme odgovornosti. Temeljni problem u ovom kontekstu jest nedostatak vještine (samo)kontrole prekomjerne moći kojom čovjek raspolaže u odnosu na prirodu. Također, snažno se afirmira potreba praktičnog anticipiranja budućnosti i opstanka, posebice opstanka budućih generacija, u koju je svrhu iskovana sintagma *održivosti* koju tek počinjemo učiti razumijevati, kontekstualizirati i praktično primjenjivati. U uvjetima visoko razvijenoga ljudskog subjektiviteta, koji bez mjere potencira ljudske potrebe, s jedne strane, dok, s druge, *oslobađa* čovjeka od njegovih izvornih funkcija i interesa, od kojih su vjerojatno najbolniji gubitak osjećaja za stvarnost, kreativna sloboda i inženjerska, političar/državnik i (društveni) poduzetnik izdvajaju se kao eminentni obrasci odgovornosti i svrhovitoga djelovanja.

Iako priroda sa svojim resursima nije pravni subjekt i kao takva ne uživa punu pravnu zaštitu, ipak svoj pravni subjektivitet ostvaruje bivajući dio proširenoga subjekta (staratelja o prirodi, korisnika životnih resursa, građanina grada i svijeta), koji raspolaže učinkovitom pravnom platformom. Zanemaranju problematike nužnosti čuvanja okoliša pridonosi i pogrešna koncepcija tržišta, koja je izrazito neekonomična, koja reducira gospodarsko bogatstvo i sustavno zanemaruje (rasipa) prirodne resurse. No izvorište takve društvene i gospodarske nedjelotvornosti leži u ljudskom egoizmu i samodopadnosti, a ne isključivo u činjenici gospodarskog rasta.

Financijska neisplativost nanošenja štete okolišu nameće se kao jedna od najučinkovitijih suvremenih metoda očuvanja i zaštite okoliša. Primjereno valoriziranje te razumno i održivo gospodarenje prirodnim resursima uvjet su opstanka i blagostanja ljudske zajednice. Oblikovanje mentaliteta koji čuva i njeguje preduvjete svojeg opstanka, koji se jasno i argumentirano distancira od njihova neodgovornog iscrpljivanja, koji razumije prirodne i društvene zakonitosti te njihova temeljna načela dosljedno i svakodnevno primjenjuje, predstavlja sveprožimajući društveni proces. Pokazatelji odvijanja

toga procesa jesu ne samo jačanje državno-pravnih institucija i međunarodno relevantnih instrumenata zaštite prirode i okoliša nego prije svega razumno i racionalno iskorištavanje raspoloživih resursa i materijalnih sredstava, dosljedna provedba strateških odrednica održivog razvoja, trajno ulaganje u obrazovanje i osposobljavanje javnosti i svih interesnih skupina za dugoročnu održivost, uključivanje javnosti u transparentno odlučivanje o upravljanju prirodnim dobrima, politička samokontrola i odmjerena te odgovorna upotreba znanja i iskustava u iznalaženju dugoročnih rješenja za stvarne probleme široke društvene relevantnosti.

BILJEŠKE

¹ Vittorio Hösle rođen je 1960. u Milanu. Danas predaje filozofiju na sveučilištu u Essenu u Njemačkoj. Objavljuje uglavnom knjige s naglaskom na pitanjima praktične filozofije u suvremenom kontekstu, među koje pripada i djelo "Philosophie der ökologischen Krise", objavljeno u Münchenu 1991., na kojem se temelji ovaj rad. Autor se tu posebice usmjerava na razmatranje suvremenih problema i odgovarajućih društvenih konotacija vladavine apsolutnoga subjektiviteta, načela nepovredivosti vlasništva, gospodarskog egoizma i nedostatka mjere, ne skrivajući utemeljenost svojega misaonog sustava u filozofiji načela odgovornosti Hansa Jonasa.

² Pojam zainteresirane javnosti kao pravnoga subjekta uvode Konvencija o procjeni utjecaja na okoliš preko državnih granica (Espoo, 1991.), Konvencija o prekograničnim učincima industrijskih akcidenta (Helsinki, 1992.), Okvirna konvencija o promjeni klime (Rio de Janeiro, 1992.) te posebice Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti o odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša (Aarhus, 1998.).

³ Primjerice s pravom na očuvanje fizičkog i moralnog integriteta, pravom na ostvarivanje uvjeta života koji su u skladu s osobnim uvjerenjima, pravom na javno izražavanje osobnih stavova, pravom na privatnost i zaštitu od diskriminacije, pravom na zdravlje i odgovarajući životni standard, pravom na minimalnu materijalnu sigurnost i ljudsko dostojanstvo.

⁴ Hans Jonas (1903.–1993.) utjecajni njemački filozof. *Princip odgovornost* promišlja društvene i etičke probleme nastale u okolnostima tehnološkog razvoja. Jonas tvrdi da opstanak čovjeka ovisi o njegovim sposobnostima brige za Zemlju i njezinu budućnost. Oblikovao je novi kategorički imperativ, novo nadređeno etičko načelo: "Djeluj tako da posljedice tvojega djelovanja omogućuju opstanak čovjekova života".

⁵ "Our Common Future" – izvještaj Svjetske komisije UN-a za okoliš i razvoj Općoj skupštini UN-a iz 1987., Konferencija UN-a o okolišu i razvoju održana 1992. u Rio de Janeiru, "Agenda 21", Konferencija Rio +5 održana 1997. u New Yorku, Svjetski skup o održivom razvoju održan 2002. u Johannesburgu.

⁶ Svojevrsni pregled dostignuća od 1987. do 2012. u Drexhage, J. i Murphy D. (2010), *Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012*. International Institute for Sustainable Development (IISD), http://www.un.org/wcm/webdav/site/climatechange/shared/gsp/docs/GSP16_Background%20on%20Sustainable%20Devt.pdf

⁷ Blijedi odraz takva shvaćanja danas nalazimo, primjerice, u riječima poglavice Seattlea, iako mu se često pripisuju riječi koje on nije izrekao. Više na <http://www.suquamish.nsn.us/HistoryCulture.aspx>

⁸ Događaji i susreti koji su uslijedili nakon Konferencije u Riju 1992., poput Rio +5 u Johannesburgu 1997. i Rio +10 u New Yorku 2002.

⁹ Pleonaksija = iracionalna želja za gomilanjem (imutka), od pleonazam (grč. πλεονάζω) imati napretek, obilovati.

¹⁰ Avram Noam Chomsky, američki lingvist, filozof, povjesničar, kognitivni znanstvenik, politički aktivist, pisac i predavač, profesor emeritus na Massachusetts Institute of Technology (MIT).

¹¹ Third Boston Symposium on Economics on February 10th 2014, sponsored by the Northeastern University Economics Society in Boston, MA.

¹² Mnogo je odbojnih primjera tržišne manipulacije, no autorici je posebno odbojna koncepcija *wellnessa*. Taj anglicizam kao natpojam označuje određeni pristup zdravom načinu života. Uspješno se rabi u marketingu, u svrhu povećanja prodaje. Dobrobit, obnavljanje, blagostanje i zdravlje u okviru ovoga koncepta postižu se odmakom od stvarnosti u ozračje "vlažno, toplo, mirisno, magličaste" uslužnosti wellness-službenika – stručnjaka za dobrobit. Turistički proizvodi koji trenutačno preplavljaju tržište jesu vikend-aranžmani zdravstvenog i wellness-turizma, koji između ostalog obećavaju (i jamče!) obnovu izgubljenog mira, staloženosti, zdravlja, kapaciteta za napredovanje i funkcionalnoga zdravog razuma.

¹³ Koristan primjer argumentacije odgovornoga društvenog angažmana tvrtke Chevron na naftnom polju Katubu u Papui Novoj Gvineji u suradnji s World Wildlife Fund, iznosi Diamond, 2008, str. 501-513.

¹⁴ Organization for Economic Cooperation and Development <http://www.oecd.org/> je konzultativna organizacija bez snage obvezivanja bilo koje od svojih članica, čije djelovanje ima cilj unapređivanje gospodarskog rasta i povećanje životnoga standarda u zemljama članicama, razvoj svjetskoga gospodarstva i širenje svjetske trgovine.

¹⁵ U slučaju teškoga zagađenja tla agrokemikalijama veća je odgovornost proizvođača nego neposrednoga korisnika štetnog proizvoda. Primjer pravne primjene EPR načela jest Europska direktiva o gospodarenju otpadnim električnim i elektroničkim uređajima i opremom, tzv. WEEE direktiva (EC directive 2002/96/EC on waste electrical and electronic equipment), koja je postala dio europskoga zakonodavstva 2003., a hrvatskoga 2007. godine.

¹⁶ The Global Climate 2001-2010: A decade of climate extremes (http://www.wmo.int/pages/mediacentre/press_releases/pr_976_en.html); Brundtland izvještaj (http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf); godišnji izvještaj Worldwatch Institute (<http://www.worldwatch.org/>), posebice izvještaj iz 1989./90., i sl.

¹⁷ Razvidno je da autorica ovdje pretpostavlja kako tzv. "ekološka" država slijedi na razvojnoj ljestvici nakon "socijalne" države, iako je očito da su ta dva pojma neodvojiva. Za potrebe rasprave, pretpostavlja se da socijalna država već funkcionira, za razliku od one ekološke.

¹⁸ Kriminal nad okolišem protuzakonita je aktivnost koja neposredno uzrokuje štetu na okolišu. Međunarodne organizacije G8, Interpol, EU, UN Interregional Crime and Justice Research Institute definirale su sljedeće aktivnosti kao takav kriminal: ilegalno trgovanje divljim i ugroženim vrstama, krijumčarenje tvarima koje uništavaju ozonski omotač, ilegalno odlaganje opasnog otpada i nedopuštena trgovina opasnim otpadom, protuzakonit ribolov i sječa šume.

¹⁹ Do sada jedini predsjednik vlade koji je do te pozicije napredovao s pozicije ministra za okoliš jest gđa Gro Harlem Bruntland, autorica "Our Common Future" iz 1987. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>. Rečeni izvještaj pretpostavlja pitanja okoliša kao prvorazredna politička pitanja s ciljem integriranja razvoja i zaštite okoliša.

²⁰ O rasipnosti kao pretpostavci suvremenoga društva u Galbraith, 1987. i Bruckner, 2004.

LITERATURA

Baird, C. i Cann, M. (2005). *Environmental chemistry*. NY, USA: W. H. Freeman and Company.

Beder, S. (2006). *Environmental principles and policies – An interdisciplinary approach*. Sidney, Australia: UNSW Press.

Bruckner, P. (2004). *Bijeda blagostanja: Tržišna religija i njezini neprijatelji*. Zagreb: Algoritam.

Diamond, J. (2008). *Slom: Kako se društva odlučuju za propast ili uspjeh*. Zagreb: Algoritam.

Galbraith, J. K. (1987). *The affluent society*. Harmondsworth USA.

Hösle, V. (1996). *Filozofija ekološke krize*. Zagreb: Matica hrvatska.

Jonas, H. (1990). *Princip odgovornost*. Sarajevo: Veselin Masleša.

Jurić, H. (2010). *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*. Zagreb: Pergamena.

Kolednjak, M. i Šantalab, M. (2013). Ljudska prava treće generacije. *Technical Journal*, 7(3), 322–328.

Markus, T. (2006). *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J. i Behrens, W. W. III. (1974). *Granice rasta*. Zagreb: Stvarnost.

Ofak, L. (2009). Sudjelovanje javnosti u odlučivanju o pitanjima okoliša. *Hrvatska javna uprava*, 2(9), 443–470.

Pravdić, V. (2003). Sustainable development: Its meaning, perception and implementation. The case of ecotourism in Croatia. *Društvena istraživanja*, 12(3-4), 285–309.

Šinković, Z. (2013). Ekološki porezi. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 4(50), 953–976.

Thoreau, H. D. (2011). *Građanski neposluh*. Zagreb: DAF.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 24 (2015), BR. 1,
STR. 111-131

MATIJEVIĆ, D.:
HÖSLEOVO...

Hösle's Magnifier: Modelling the Ecological Future of Human Society

Dalia MATIJEVIĆ
Zagreb

Vittorio Hösle faced a population of Moscow students, contemporaries of the USSR collapse in 1990. He was expected to discuss the process of designing and achieving environmental sustainability, not only within the immediate socio-political context of his audience, but also within the context of a global reshaping of existing development patterns. In the paper Hösle's template of understanding and proposing solutions for the ecological crisis is transposed into a broader historical and social context and continuity, especially one that chronologically followed after his Moscow lectures. The purpose of this article is to assess and evaluate the quality and relevance of Hösle's template considering the realistic circumstances of social development and the application of environment protection principles. The selected framework is developed through the following thematic options: historical and social conditioning of ecological crisis; ethical framework of society affected by ecological crisis; conditioning system of economy and ecology in society affected by ecological crisis; and political circumstances and consequences of ecological crisis. The goal is to follow and analyze what has happened "after Hösle's 'Philosophy of Ecological Crisis'" and whether this is consistent with his reasoning. The conclusion is that Hösle's template is confirmed as fully applicable, credible and relevant.

Keywords: ecological crisis, ecological paradigm, principle of responsibility, polluter pays principle, sustainable development